

SVERRE BAGGE

Forholdet mellom Kongespeilet og Stjórn

Noen bemerkninger til Ian Kirby

Problemet

I to artikler fra 1973–74 hevdet Dietrich Hoffmann og jeg at de avsnittene *Kongespeilet* og *Stjórn* (= *Stjórn III*)¹ har felles, opprinnelig var oppstått i *Kongespeilet* og lånt derfra til *Stjórn*, ikke omvendt, som tidligere antatt. Dette resultatet var vi nådd frem til uavhengig av hverandre. Vår tese vakte ingen særlige reaksjoner. Om dette skal oppfattes som samtykke, skepsis eller likegyldighet, er ikke godt å vite. Det er derfor velkomment å få en anledning til å ta opp diskusjonen på nytt, gjennom Ian Kirbys drøftelse av spørsmålet i et appendiks til hans avhandling om norrøne bibeloversettelser (Kirby 1986:169 ff.). Kirby er mest tilbøyelig til å holde på den tradisjonelle oppfatningen, men han antyder også muligheten av at de to verkene kan ha samme forfatter og at spørsmålet om hvem som har lånt fra hvem, dermed blir av mindre interesse.

Kirby begynner med å påpeke at det *a priori* er mest sannsynlig at et verk som *Kongespeilet* har lånt bibeltekster fra en bibeloversettelse og at bevisbyrden følgelig påhviler dem som vil hevde det motsatte. Dette er det ingen grunn til å være uenig i. Denne bevisbyrden er akseptert både av Hoffmann og meg. Det gjelder for oss begge at vi som en selvfølge gikk ut fra at *Kongespeilet* hadde lånt fra *Stjórn* da vi begynte å sammenligne tekstene, men gjennom et nærmere studium av dem ble tvunget til den oppfatning at dette ikke kunne være riktig. Det kan derfor være en viss grunn til å slå tilbake mot Kirby selv: når to forskere, uavhengig av hverandre, underkaster tekstene en langt grundigere undersøkelse enn det noen gang før har vært gjort og kommer til et annet resultat enn det tradisjonelle, påhviler det da ikke den som vil vende tilbake til den tradisjonelle oppfatningen å ta stilling til hele deres argumentasjon og søke å vise hvor de har tatt feil? Kirby nøyer seg derimot med å plukke ut enkelte tekststeder fra vår argumentasjon og vise, stort sett ikke at disse stedene *må* forklares ved at *Kongespeilet* har lånt fra *Stjórn*, men at det *kan* være slik. Dette er egentlig uinteressant. Når man

¹ Dvs. fra Josva til og med 2. Kg., i Ungers utgave s. 349–654, jfr. Kirby 1986:60. Siden det bare er denne delen av verket det her dreier seg om, omtaler jeg det i det følgende som *Stjórn*.

skal påvise en teksts avhengighet av en annen, vil det normalt være slik at enkelte steder peker i den ene retning, andre i den andre og en hel del er "nøytrale". Samtidig vil den enkleste og rimeligste hypotesen være at avhengighetsforholdet går enten den ene eller den andre veien. Er der flest og sterkest argumenter for at påvirkningen går i én retning, vil man være tilbøyelig til å se bort fra enkeltsteder som isolert sett peker i den motsatte retning: det skal mer til enn slike tilfeldige avvik før man griper til mer kompliserte hypoteser om vekselvirkning mellom tekstene. Slik sett kunne man allerede i utgangspunktet avfeie Kirby. Han gjør nemlig intet forsøk på å veie de stedene han mener peker i retning av at *Kongespeilet* har lånt fra *Stjórn* mot andre, uspesifiserte, som han innrømmer synes å peke i motsatt retning. Jeg skal likevel gå igjennom Kirbys motargumenter etter tur og dernest forsøke å veie dem i forhold til etter min oppfatning mer fundamentale forhold som peker i motsatt retning.

De enkelte tekststeder

1. Episoden med Isboset, sønn av Saul.² Isboset blir i *Kongespeilet*, som her korrekt følger Bibelen, drept av førerne for sine leiesoldater. Disse blir så drept av David, med den begrunnelse at de har begått nidingsverk mot sin herre og at det er bedre for dem å lide en kort tid her på jorden enn å lide evig i helvete. Disse begrunnelsene henger på det nøyeste sammen med *Kongespeilets* formål med å gjengi episoden, nemlig 1) å vise det rettmessige i dødsstraff og 2) å påvise hvilken alvorlig forbrytelse det er å svike sin herre. Historien i *Kongespeilet* er klart og konsekvent fremstilt, og avvikene fra Bibelen passer helt inn i verkets argumentasjon. *Stjórn* har derimot brukt en avvikende tekst av Vulgata og mistolket den, slik at de to er blitt Isbosets brødre og altså ikke hans underordnede. *Kongespeilets* utsagn om dødsstraff og nidingsverk er likevel med, og tyder dermed på at denne versjonen er den opprinnelige. Nå sier Kirby at utsagnet om *nið* mot deres herre ikke gjelder Isboset, men hans far Saul. Der er nemlig eksempler i *Stjórn* på at fedre kalles herrer.³ Mot dette kan det for det første innvendes at de paralleller Kirby her viser til gjelder tiltale, ikke omtale. I tillegg kommer at Saul på dette tidspunkt var død. Det kan selvsagt hevdes at det ikke er pent overfor en far – selv en avdød sådan – å myrde sine egne brødre og dermed hans sønner. Men det forekommer meg å være et meget spesielt hensyn å referere

² Kirby 1986:170 ff., jfr. Hoffmann 1973:10 og Bagge 1974:166 f. Tekstene er *Kgs.*:107.27–36 og *Stj.*:501.11–502.14, jfr. 2. Sam. 4.

³ Når det gjelder det siste punkt, viser Kirby til *Stj.*:469.6, der Jonatan tiltaler Saul med "herra", en passasje som minner om prologen til *Kongespeilet* (Kirby 1986:171 f., jfr. ndf. n. 12).

til i en slik sammenheng: brodermord måtte være alvorlig nok, og fullt tilstrekkelig til å begrunne Davids henrettelse av de to. Selv om vi derfor ikke har å gjøre med et bindende bevis for at *Stjórn* har lånt fra *Kongespeilet*, vil jeg fastholde at dette avgjort er den mest sannsynlige forklaringen.

2. Straffene for Davids synd (Kirby 1986:172f., jfr. Hoffmann 1973:7 og Bagge 1974:172f.). Her har *Stjórn*, i likhet med *Kongespeilet*, en tilføyelse umiddelbart etter opplysningen om at barnet som var et resultat av Davids synd med Batseba døde: "Enn sv var avnnur hefnd . . .". Deretter regner de to verkene opp, i noenlunde samme ordelag, to andre straffer, nemlig at Gud ikke tillot David å bygge tempel for ham på grunn av drapet på Urias og at Absalom og andre av hans sønner brakte skam over ham ved å ligge med hans friller på grunn av synden med Batseba (*Kgs.*:109.22–26; *Stj.*:517.30–35). Disse tilleggene stammer ikke fra Bibelen, men Kirby forsøker å vise at de like godt kunne ha oppstått i *Stjórn* som i *Kongespeilet*, ja, til og med at dette er det mest sannsynlige. Som argument for dette siste peker han på en krysshenvisning i begge verker til 1. Krøn. 28,3, der forbudet mot at David får bygge tempel begrunnes med at han har utgydt blod, mens 2. Sam. 7 ikke har noen slik begrunnelse (1986:173). En slik krysshenvisning er helt naturlig i *Stjórn*, hvor der er en rekke eksempler. Men kan man tenke seg at forfatteren av *Kongespeilet* har kombinert små biter fra to helt forskjellige deler av Bibelen i stedet for å låne dette stedet fra *Stjórn*? Kirby resonnerer her om som forfatteren av *Kongespeilet* leste Bibelen for første gang da han samlet stoff til sin fremstilling av kongen. Det dreier seg jo ikke om et tekstlig lån, men om en faktisk opplysning som man utmerket godt kunne kjenne uten å slå opp på det aktuelle sted, ja, uten i det hele tatt å ha vært oppmerksom på det. Hele denne dele av *Kongespeilet* viser en forfatter som er dypt fortrolig med Bibelen, som fritt kombinerer steder fra vidt forskjellige deler og som stort sett siterer etter hukommelsen (Bagge 1974:199 ff.; 1987:53 ff., 91, 225 ff. osv.). Videre må Davids historie ha hørt til de mest velkjente delene av Det gamle testamente, vært flittig kommentert og sikkert ha inngått i elementær skolelærdom. Forfatteren av *Kongespeilet* behøvede ikke ha lest *Stjórn* for å få tak i denne opplysningen. Det faktum at begge tekster har den, sier isolert sett ingenting om hvilken vei påvirkningen har gått.⁴

Selv om man skulle følge Kirby og oppfatte denne teksten som problematisk for teorien om at *Stjórn* er avhengig av *Kongespeilet*, blir problemet

⁴ I tillegg kommer at man i alle tilfeller må gå ut fra at andre kilder enn 1. Krøn. ligger til grunn for dette utsagnet. Der gjelder nemlig henvisningen til Davids blotsutgytelse hans krigføring, ikke synden mot Urias. Henvisningen til Urias er trolig hentet fra en teologisk kommentar. Den forekommer også hos Johannes av Salisbury, som refererer til Augustin (Bagge 1974:172). Kjennskapet til slike teologiske kommentarverker må vel ha vært omtrent like godt hos begge de to forfatterne vi her sammenligner.

bagatellmessig i forhold til det som oppstår hvis man holder på den motsatte teorien. Selvsagt kunne forfatteren av *Stjórn* tenke seg at David også ble straffet på andre måter. Men hvorfor i all verden skulle han opplyse om det akkurat her? I motsetning til *Kongespeilet* kommer han jo til de begivenhetene det er tale om andre steder i sin fortelling – uten å nevne at de var straffer for denne synden. Og ikke nok med det: I *Stjórn* – som i Bibelen – er forbudet mot Davids tempelbygging omtalt *før* fortellingen om Batseba og Urias (*Stj.*:506, jfr. 2. Sam. 7, 1–17). Straffen kommer altså *før* synden! Dette var neppe bedre teologi i middelalderen enn idag, og med all respekt for forfatteren av *Stjórn* må det her hevdes at han har begått en bommert, som mest rimelig kan forklares med lån fra *Kongespeilet*. I *Kongespeilet* er derimot plasseringen helt logisk: hele historien dreier seg om Guds rettferdighet mod David og Saul, og forfatteren avslutter sin fortelling med å vise hvordan David ble straffet for sin synd. At forfatteren av *Kongespeilet* ikke følger Bibelens kronologi, er også lett å forklare: han tar seg ofte friheter i sine bibelske prafraser, enten på grunn av erindringsfeil eller for å understreke bestemte poenger.

3. Karakteristikken av David (*Kgs.*:115, 108, *Stj.*:547f., jfr. Kirby 1986:173 f.; Hoffmann 1973:6 f. og Bagge 1974:173 ff.). Her har heller ikke Kirby tatt stilling til alle Hoffmanns og mine argumenter. Bl. a. er det et vesentlig poeng for meg at det ikke er noen spesiell grunn for *Stjórn* til å ha en karakteristikk av David akkurat der den står. Den mest passende plasseringen ville være etter hans død.⁵ I *Kongespeilet* er derimot plasseringen fullstendig naturlig, fordi den avslutter behandlingen av David og danner konklusjonen på diskusjon om Guds dom av ham. På grunn av dette siste er det også lagt særlig vekt på hans anger over sine synder. Selv om det ikke er umulig at dette kunne bli tatt med i almen karakteristikk av David, er det utvilsomt lettere å forklare ut fra *Kongespeilets* formål.

Kirby forsøker også å snu om på mitt argument om at det er mer rimelig å tenke seg at den som har lånt, har samlet spredte passasjer i ett enn omvendt. I dette tilfellet har vi nemlig i *Kongespeilet* å gjøre med en rekke karakteristikk av David, spredt over et lengre avsnitt om Guds dom av David og Saul. Men om min tese er riktig, sier Kirby, må det for det meste ha vært slik at forfatteren av *Stjórn* har spredt det som er samlet i *Kongespeilet* (1986:170 n. 4, 174, jfr. Bagge 1974:175). Til dette kan det for det første sies at det vel ikke er noen eksempler på den grad av kunstferdig spredning av opprinnelig enhetlige tekster som vi her har å gjøre med hvis vi tenker oss

⁵ Man skilte i antikk og middelaldersk retorikk mellom *notatio*, som var en introduksjonsbeskrivelse av en person og gjerne plasseres i tidlig i omtalen av ham, om enn ikke nødvendigvis helt i begynnelsen, og *elogium* eller *epilogus*, som normalt kommer etter hans død (Kirn 1955:41 ff., jfr. Lönnroth 1965:85 ff.). I den grad karakteristikken i slutten av *Stjórn* faller inn i mønsteret, tilhører den klart den siste typen.

at *Kongespeilet* har lånt fra *Stjórn*. For det andre – og det er det viktigste – hadde forfatteren av *Stjórn* alltid en fast orden å plassere lånene i, nemlig Bibelens, som han jo oversatte og som han stort sett følger. Kirby oppfatter imidlertid det faktum at karakteristikken i *Stjórn* var samlet og følgelig lett å finne som et positivt argument for at *Kongespeilet* har lånt herfra, uten å reflektere nærmere over hvorfor forfatteren av *Kongespeilet* har valgt en så utrolig komplisert måte å plassere sine lån på og hvordan det kan ha seg at disse lånene passer perfekt inn i hans sammenligning mellom David og Saul. Videre argumenterer Kirby med at *Kongespeilet* to ganger bruker nesten samme uttrykk om Davids anger, et uttrykk som også finnes i *Stjórn*. Jeg har vanskelig for å se relevansen av dette argumentet, så lenge Kirby ikke har påvist at denne gjentakelsen virker unaturlig eller skaper spesielle problemer i *Kongespeilet*. Endelig peker Kirby på en annen krysshenvisning til 2. Krøn. 21 om at David ser dødsengelen stå “millim himins oc iarðar” (*Kgs.*:115.20, jfr. *Stj.*: 546.32). Her dreier det seg om et spesielt uttrykk som man må kjenne teksten godt for å overta. Jeg kan derfor være enig i at dette stedet isolert sett snarere peker i retning av at *Kongespeilet* har lånt fra *Stjórn* enn omvendt. Men det er intet sterkt argument for Kirbys tese: med det intime kjennskap til Bibelen forfatteren av *Kongespeilet* viser i andre sammenhenger, er det ikke vanskelig å forklare at han er kommet frem til denne kombinasjonen uavhengig av *Stjórn*.

I sin gjennomgåelse av disse enkeltstedene har Kirby bare i beskjeden utstrekning forsøkt positivt å vise at *Kongespeilet* har lånt fra *Stjórn*, og disse forsøkene har etter min oppfatning ikke vært vellykket. Forøvrig går hans argumentasjon på at spesielle trekk ved *Stjórn* kan forklares på andre måter enn gjennom lån fra *Kongespeilet*. Dette kan ikke i noe tilfelle definitivt avvises. Men når både Kirby og jeg er enige om at det ikke kan være tvil om avhengighetsforholdet mellom de to tekstene, hva blir da den mest rimelige forklaringen på likhetene? Kirby har ikke påvist et eneste punkt der de felles tekstene passer dårlig inn i *Kongespeilet*. Derimot må han ty til til dels meget spesielle forklaringer på deres eksistens i *Stjórn*.

Det må i denne sammenheng innskytes at hans bemerkning om at “any argument based on the premise that infelicities can be tolerated in *Stjórn* III but not in KS is highly questionable” (1986:175), ikke utmerker seg ved særlig relevans til det det her dreier seg om. Vi vil alle gjerne forsvare våre forfattere, og jeg kan berolige Kirby med at jeg faktisk – i andre sammenhenger – har påvist “infelicities” i *Kongespeilet*⁶ og at jeg mener at lånene fra *Kongespeilet* i *Stjórn* gjennomgående er utført på en intelligent måte. Det er ingen tvil om at forfatteren av *Stjórn* er en betydelig skikkelse. Låner man på

⁶ F.eks. når forfatteren vakler mellom bokstavelig og allegorisk tolkning og mellom forskjellige teorier om forholdet mellom kongen og kirken, jfr. Bagge 1987:120 ff.

denne måten fra en annen tekst, skrevet for et annet formål, kan det imidlertid vanskelig unngåes at enkelte uheldige trekk røper lånet. Derfor er slike trekk indikasjoner på lån, mens mangelen av dem ikke er det, uansett hvor høyt man setter den ene forfatter i forhold til den andre. I og med at Kirby ikke gir et eneste eksempel på at de lånene han regner med fra *Stjórn* til *Kongespeilet* skaper det minste problem i sistnevnte verk, må han tillegge forfatteren av *Kongespeilet* nærmest mirakuløse evner som redaktør.

Det må videre påpekes at Kirby så å si ikke går inn på tekstene fra Salomos historie, som etter min mening gir noen av de sterkeste argumentene for *Stjórn*s avhengighet av *Kongespeilet*. Jeg skal nøye meg med å trekke frem et eksempel, som jeg utførlig har gjennomgått i min opprinnelige artikkel (1974:183 ff., jfr. *Kgs.*:117.26–119.28; *Stj.*:548–52; 1. Kg. 1), nemlig Adjonas forsøk på å bemektige seg tronen. Her har *Kongespeilet* på vesentlige punkter forandret Bibelens beretning. For det første gir verket en parafase og ikke en oversettelse og tar seg til dels betydelige friheter i detaljer. For det andre er poenget med historien blitt et annet. Bibelen skildrer en strid om tronfølgen, der David har lovet Salomo at han skal bli konge etter ham og Adonja prøver å skape et *fait accompli* ved å utrope seg selv til konge. *Kongespeilet* har derimot sløyfet opplysningen om Davids løfte og synes helst å forutsette at Adonja var den nærmeste til å etterfølge David – han var nemlig eldre enn Salomo (*Kgs.*:120.12). Men Adonja gjør opprør,⁷ i ledtog med mange av de mektigste menn i riket, og taper dermed sin rett. Disse endringene i *Kongespeilet* skyldes for det første at historien skal tjene til å forklare hvorfor Salomo senere dreper Adonja, til tross for at han opprinnelig har benådet ham. For det andre skyldes de at forfatteren er opptatt av å vise de alvorlige konsekvensene av opprør mot den rette konge – et hovedtema i *Kongespeilet* (jfr. Bagge 1987:26 ff., 165 f.). For det tredje søker forfatteren trolig å unngå å komme i konflikt med det prinsipp som ligger til grunn for tronfølge-loven av 1260, at eldste ektefødte sønner skal arve tronen (Bagge 1974:184; 1987:41 f.).

Stjórn har her en blanding av de to versjonene: både Salomos løfte og opprøret er med, og selve fortellingen består hovedsakelig av *Kongespeilets* parafase med visse innslag av oversettelse. Selv om dette ikke fører til noen grov og åpenbar selvmotsigelse, er det vanskelig å se noen like god grunn som i *Kongespeilet* til disse endringene. Når forfatteren så til alt overmål kommer i skade for først å parafasere et avsnitt og deretter å oversette

⁷ Jfr. Davids ord om Adonja: "Nu mæð því at adonias hæfir doemt mec fra því ríki er sialfr Guð kaus mik til fyrr en ek segða vpp edr ellar tæki sa mik fra er mig kaus til firi því skal hann med hadung fra falla þessarrí sæmd suo sem sa fell er hina uppreist fyrstu gerdi med drambi moti drottni sinum." (*Kgs.*:118.2–5.)

samme avsnitt (Bagge 1974:187 f.), kan jeg vanskelig se noen annen forklaring enn at han her bygger på *Kongespeilet*.⁸

Helhetsinntrykket: bibelbruk og tendens i de to verkene

I tillegg til enkeltstedene søker Kirby å vise at både den frie gjengivelsen av Bibelens tekst og tillegg og kommentarer, til dels av aktuell art, utmerker *Stjórn* generelt, ikke bare de delene som er felles med *Kongespeilet* (1986:174 f.). Uten at jeg finner det nødvendig å gå inn på det i detalj her, synes jeg ikke hans paralleller er sterke nok til å sannsynliggjøre at de endringene i Bibelens tekst vi her diskuterer har sitt opphav i *Stjórn*. Det dreier seg jo nemlig ikke bare om å vise at forfatteren av *Stjórn* kan ta seg friheter i forhold til Bibelen, men at endringenes art er slik at det er mer sannsynlig at de er blitt til der enn i *Kongespeilet*. En sammenligning av de to tekstene viser imidlertid klart at dette ikke er tilfelle. Slutten av annen og hele tredje del av *Kongespeilet* (s. 67–126) er full av fortellinger fra Bibelen, av samme art som dem vi her har behandlet: mer eller mindre fri parafrase, der Bibelens tekst ofte er forandret for at den skal passe inn i *Kongespeilets* budskap (Bagge 1974:199 ff.; 1987:26 ff., 53 ff., 126 ff. osv.). Dette ser ut til å være et gjennomgående trekk ved *Kongespeilet*. Der hvor vi kan kontrollere det, forekommer det ikke direkte sitat av mer enn helt korte setninger, enten det nå dreier seg om Bibelen eller andre tekster.⁹ Selv om *Stjórn* av og til kan ta seg friheter med Bibelen, dreier det seg stort sett om oversettelse, der vi kan følge Bibelen setning for setning. At *Stjórn* bruker norrøne begreper om bibelske forhold, er ikke uvanlig og gir ikke noe belegg for at forfatteren har søkt å aktualisere de bibelske historiene. Det lar seg heller ikke på samme måte som i *Kongespeilet* påvise klare grunner til at Bibelens tekst skulle forandres på akkurat den måten det her er skjedd.

Det argument Kirby øyensynlig blir stående igjen med, er at det *a priori* er så usannsynlig at en bibeloversettelse som *Stjórn* kan ha lånt fra en “verdslig” tekst som *Kongespeilet* at man nærmest for enhver pris må forsøke å forklare de iakttagelsene Hoffman og jeg har gjort, på en annen måte. Her vikler Kirby seg imidlertid inn i en selvmotsigelse: På den ene siden er det

⁸ Kirby's eneste forsøk på å tilbakevise min argumentasjon på dette punkt dreier seg om å forklare at David i *Stjórn* taltaler presten Sadok uten at han er til stede. *Kongespeilet* lar nemlig Sadok komme til David med en gang, sammen med Natan og Batseba, mens han i Bibelen først kommer en stund etter. Ved sin kombinasjon av de to tekstene kommer forfatteren av *Stjórn* til å utelate opplysningen om at Sadok blir tilkalt (Kirby 1986:172; Bagge 1974:186). I seg selv kan dette være en tilfeldig glipp, men sett i sammenheng med hele denne historien blir det en av flere indikasjoner på *Stjórns* avhengighet av *Kongespeilet*.

⁹ Når det gjelder Bibelen, se Kirby 1980:88; Astås 1987:173 og 187 ff. og når det gjelder henvisninger i sin alminnelighet Bagge 1974:199 ff. og 1987:218 ff.

utenkelig at forfatteren av noe så religiøst som en bibeloversettelse kan låne fra et verdslig verk som *Kongespeilet*. På den annen side har forfatteren av *Stjórn* stått kongehuset nær, vært opptatt av “verdslige” saker og vært fullt i stand til å inkludere allusjoner til aktuell politikk i sitt verk. Men hvis han kunne tenkes å oppfinne utsagn som knyttet Bibelen til aktuell norsk politikk, måtte han jo i enda høyere grad kunne tenkes å låne dem fra *Kongespeilet*! Noe *a priori* argument som kan svekke de konklusjoner det er naturlig å trekke ut av selve tekstene, finnes derfor ikke, og i praksis viser da også Kirby at han ikke regner med det.

Samlet gir de tekststedene jeg har drøftet i det foregående klare indikasjoner på hvilken vei påvirkningen har gått, selv om de enkelte steder kan ha varierende tyngde. Avvikene fra Bibelen kan med største letthet forklares ut fra *Kongespeilets* hensikt med å gjengi dem og den spesielle sammenhengen de inngår i der, mens noen like naturlig forklaring ikke finnes for *Stjórn*s vedkommende. Selv om tekstene er innført i *Stjórn* med betydelig forstand og litterært skjønn, er der en rekke indisier på at de ikke hører naturlig hjemme der. Jeg kan ikke se at antagelsen om at *Stjórn* har lånt fra *Kongespeilet* skaper noen som helst problemer. Vil man hevde at påvirkningen har gått den motsatte veien, får man, i tillegg til de mange enkeltstedene, problemet med å forklare hvorfor forfatteren av *Stjórn* i helt usedvanlig grad hengir seg til parafrase akkurat der forfatteren av *Kongespeilet* senere låner fra ham. Men ikke nok med det. Man må forestille seg at den sistnevnte har sittet med *Stjórn* og den originale bibelteksten foran seg og omhyggelig har klippet vekk alle direkte oversettelser av Bibelen og konsekvent bare tatt med tillegg og parafrafer! Jeg kan ikke tenke meg noen rimelig forklaring på at en forfatter har gjort noe slikt. Bevis i streng forstand går det vel ikke an å operere med i empiriske vitenskaper. Om den som vil fortsette å tro på Storms tese i dens opprinnelige form, er jeg likevel fristet til å si med Wilamowitz-Moellendorff: “Der ist unbelehrbar”!

Felles forfatter av *Kongespeilet* og *Stjórn*?

Nå er der andre muligheter enn Hoffmanns og min forklaring. Den mest aktuelle, som Kirby selv synes å foretrekke fremfor Storms tese, er at de to tekstene har samme forfatter.¹⁰ En slik antagelse kan være en alternativ

¹⁰ To andre mulige forklaringer kan vi antagelig se bort fra uten videre. Selv om Hoffmann i sin artikkel gir en del argumenter for at *Kongespeilet* fra forfatterens hånd har foreligget i flere versjoner (1973:24 ff.), er det intet som tyder på at noen av de felles tekstene er kommet inn i en av de senere versjonene fra *Stjórn* og at vi dermed har å gjøre med en “vekselvirkning”. Måten de felles tekstene er plassert på i *Kongespeilet* gjør det heller ikke rimelig å tenke seg at de to verkene uavhengig av hverandre har lånt fra et tredje – i tillegg til at man da måtte tenke seg at dette tredje verket var mistenkelig likt del tre av *Kongespeilet*.

forklaring til noen av iakttagelsene ovenfor: det blir f.eks. mindre absurd å tenke seg at forfatteren av *Kongespeilet* har skåret bort oversettelsen og beholdt parafasene i *Stjórn* hvis han også er forfatter av dette siste verket. Men jeg kan ikke se at man på denne måten løser problemer som antagelsen om lån fra *Kongespeilet* til *Stjórn* ikke løser. Der er m.a.o. ingen spesiell grunn til å anta at de to tekstene har samme forfatter, med mulig unntak av en: på denne måten unngår man å måtte forklare at forfatteren av *Stjórn* kunne finne på å låne fra *Kongespeilet*. Fordelen med dette må imidlertid veies mot den ulempe at der faktisk er en del som direkte taler mot en slik antagelse.

For det første bygger jo Hoffmans og min argumentasjon på visse – riktignok ikke svært betydelige – feil og misforståelser i *Stjórn*. Hvis man aksepterer vår forklaring på episoden med Isbosets drapsmenn, blir det lite rimelig at de to tekstene er skrevet av samme forfatter. Og selv med Kirbys forklaring har vi det problem at de to tekstene må bygge på hver sin versjon av Bibelen. Det er ikke utenkelig at samme forfatter har brukt forskjellig tekst ved to anledninger, men dette faktum kan, sammen med andre, være et indisium på at vi har å gjøre med forskjellige forfattere. Det virker heller ikke særlig rimelig at samme forfatter først skulle parafasere og så oversette samme tekstavsnitt (ovf. s. 74 f.) eller at han skulle glemme at han hadde fortalt om det som ble straffen for Davids synd før han fortalte om selve synden (s. 72).

For det andre virker lånene fra *Kongespeilet* i *Stjórn* nettopp som lån, dvs. som "klippet ut" av en tekst og plassert i en annen.¹¹ Lånene i *Stjórn* er hentet fra en meget begrenset del av *Kongespeilet*, og de har i stor grad form av direkte tekstutsnitt og bare i beskjeden grad av påvirkning på stil, terminologi, stoffvalg osv.¹² Et par påfallende utelatelser, Jonatans forbønn for David og episodene med Esekias og Simei, kompletterer bildet. Man skulle tro at disse ville være like godt egnet til å låne som de øvrige bibelske avsnittene i *Kongespeilet*, men *Stjórn* viser ingen påvirkning fra dem, etter

¹¹ Dette har jeg gjort rede for i min opprinnelige artikkel (1974:191 ff.), uten at Kirby har tatt stilling til min argumentasjon.

¹² Om påvirkning på terminologien, jfr. Bagge 1974:180. Såvidt jeg kan se, er der bare et mulig eksempel på lån fra andre deler av *Kongespeilet* enn s. 107–21, nemlig åpningsordene: "Goðan dag hærra minn. Ec em sva kominn til yðars funndar sæm byriar lyðnum syni oc litillatom . . ." (*Kgs.*:3.1–2). I *Stjórn* tiltaler Jonatan sin far Saul på følgende måte: "Goðan dag minn herra. ek em skyldr at veita þer hlyðni oc hæil rað ef ec hefi til sem hverr son sinvm fæðr." (*Stj.*:469.6–7.) Bibelen har ingen tilsvarende formulering (1. Sam. 19,4). Det er rimelig å tro at vi her har å gjøre med et lån, selv om det ikke er utenkelig at de to tekstene har brukt denne formuleringen uavhengig av hverandre. Om *Stjórn* har lånt, er det likevel ikke noe indisium på at forfatteren har vært særlig fortrolig med *Kongespeilet* som helhet. Nettopp åpningsordene måtte jo både være lette å finne og lette å huske. Astås (1987:183 n. 4) peker på et annet mulig eksempel, nemlig ordene om at David var "dauða værðr" på grunn av synden mot Urias (*Kgs.*:88.7–8, jfr. *Stj.*:516.16–17). Her dreier det seg imidlertid om en kort formulering, som både finnes i Bibelen (2. Sam. 12,5) og i den delen av *Kongespeilet* hvor lånene er konsentrert (*Kgs.*:109.7).

min oppfatning fordi forfatteren ikke har “funnet” dem i Kongespeilets tekst (Bagge 1974:179, 192 ff.). Denne forklaringen kan sikkert diskuteres, men det påhviler den som vil argumentere for en felles forfatter å finne en alternativ forklaring, noe Kirby ikke har gjort. Mer generelt må det også være vanskelig å forklare at en felles forfatter av en bibeloversettelse og et verk som, lik den tredje og siste del av *Kongespeilet*, i så stor grad er bygget opp omkring bibelske fortellinger, ikke i større grad har brukt samme stoff i de to verkene. Man skal være forsiktig med å forestille seg hvordan en middelaldersk forfatter har arbeidet, men det slår meg likevel at felles forfatterskap i dette tilfellet ville ha kommet til uttrykk i enten større eller mindre likhet mellom de to verkene enn det som nå er tilfellet. Forfatteren kunne ha latt det ene verket være en bearbeidelse av det andre, eller han kunne ha lagt vekt på genreforskjellen mellom dem og unnlatt å kopiere tekstavsnitt direkte og i stedet latt likhetene komme til uttrykk i stil, ordvalg, enkelte resonnementer osv. Forholdet mellom *En tale mot biskopene* og *Kongespeilet* kan tjene som eksempel på den siste typen likhet. Her er ingen lengre tekstavsnitt kopiert direkte, men forfatteren av *Kongespeilet* røper på en rekke steder, spredt utover i verket, dyp fortrolighet med *En tale* og tydelig påvirkning derfra, både i språk og innhold (Bagge 1979:587 ff.). Det er av kronologiske grunner usannsynlig at *En tale* og *Kongespeilet* har samme forfatter, men likheten mellom de to verkene er av den art at man lettere kunne tenke seg det enn i tilfellet med *Kongespeilet* og *Stjórn*.

Hvorfor har Stjórn lånt fra Kongespeilet?

Det ser derfor for meg ut som antagelsen om en felles forfatter av *Kongespeilet* og *Stjórn* skaper flere problemer enn den løser. Om man skal ty til en slik løsning, må det være svært vanskelig å forklare *Stjórn*s lån fra *Kongespeilet*. I 1973 forklarte Hoffmann dette med et nært forhold mellom de to forfatterne og begges tilknytning til det norske kongehus: *Kongespeilet* måtte av denne grunn ha en særlig autoritet for forfatteren av *Stjórn* (1973:11 f.). I min opprinnelige artikkel avviste jeg denne forklaringen og mente at lånene var skjedd av rent praktiske grunner. Dette begrunnet jeg med måten lånene var “klippet ut” av *Kongespeilet* på, og særlig ved at forfatteren av *Stjórn* i de fleste tilfeller omhyggelig hadde unngått å ta med kommenterende tekster og dermed holdt seg til *Kongespeilets* fortelling, ikke dets ideologi (1974:193 f., 196 ff.). Denne forklaringen vil jeg ikke lenger opprettholde. *Kongespeilet* må ha hatt en eller annen autoritet eller spesiell betydning for forfatteren av *Stjórn*. Det rimeligste forklaringen må være at forfatteren, enten det nå er Brand Jonsson eller en annen, har hatt en form for tilknytning til det norske kongehus da han skrev denne delen av sitt verk. På dette tidspunkt må

Kongespeilet ha vært et viktig og innflytelsesrikt verk i det norske hoffmiljøet, og lånene kan ha skjedd enten på initiativ av kongen eller som forsøk fra forfatterens side på å vinne hans gunst. Samtidig vil jeg fastholde mine resultater når det gjelder *arten* av påvirkning, som jeg også har lagt vekt på i det foregående: Sannsynligvis har forfatteren av *Stjórn* systematisk ekserpert de relevante delene av *Kongespeilet* for å finne bibelsk materiale, uten å bekymre seg om verkets helhet eller dets ideologi. Ideologien er nærmest kommet med ved en misforståelse, fordi så mye av den er integrert i fortellingen, i første rekke i replikkene (Bagge 1974:177 ff.). Dette passer helt med hva man kan tenke seg at Brand Jonsson har gjort, f.eks. i forbindelse med et eventuelt norgesopphold i slutten av 1250-årene eller 1262–63.¹³ Han har opplagt stått på god fot med den norske kongen og gjort hva han kunne for å tekkes ham – ellers ville han ikke senere ha blitt biskop. Samtidig er det ikke noe i hans forfatterskap forøvrig som tyder på spesiell tilknytning til eller interesse for de problemer *Kongespeilet* behandler.

Kongespeilet: forfatterskap og komposisjon

Kirby avslutter sin artikkel med en antydning om Brand Jonsson som forfatter av siste del av *Kongespeilet* og, i sammenheng med dette, inspirert av Vandvik, en “analytisk” teori om at denne delen av verket er et senere tillegg. Det følger av det som allerede er sagt at jeg ikke aksepterer den første antagelsen, og jeg ser heller ikke særlige grunner til å støtte den andre. Fruktbarheten av analytiske teorier i Homer-forskningen og innen andre områder av klassisk filologi kan i høy grad diskuteres, og jeg tror ikke det har særlig mye for seg å overføre dem direkte på den norrøne litteraturen. Kirby klager over at “unitarisme” har vært det selvfølgelige utgangspunkt for det meste av *Kongespeil*-forskningen. Personlig mener jeg at der er gode empiriske grunner til dette. Mer der er også en metodisk grunn. I et verk som er overlevert som en enhet, uten avgjørende ytre kriterier på omfattende interpolasjoner, må man nødvendigvis ta utgangspunkt i en teori om enhet. Man må undersøke komposisjon og grunnleggende ideer før man kan ta stilling til hva som passer, eventuelt ikke passer inn i en helhet. Å begynne med en iakttagelse om et eller annet fenomen som er forskjellig i de forskjellige delene av verket, i Kirbys tilfelle lån fra Bibelen, fører ingen

¹³ Jfr. Hoffmann 1973:14 ff. og Kirby 1986:67 f. På det siste tidspunkt vet vi at Brand var i Norge. I siste halvdel av 1250-årene kan han ha vært der, fordi vi ikke hører noe om ham på Island. Oppholdet i 1262–63 virker vel kort til at Brand da kan ha skrevet hele *Stjórn*, men det er ikke utenkelig at han har begynt på verket før han dro til Norge, eller avsluttet det etter at han kom hjem til Island, selv om han da var biskop og døde allerede i 1264. Begge tidspunkter passer med den mest sannsynlige dateringen av *Kongespeilet*, nemlig omkring midten av 1250-årene, helst før 1260 og nesten sikkert før 1263 (Bagge 1987:209 f.).

steds hen. Før helheten er undersøkt, har vi ingen forutsetning for å uttale oss om dette har en naturlig forklaring ut fra disposisjonen av stoffet eller om det tyder på flere forfattere. I all beskjedenhet mener jeg at jeg har gitt en del argumenter for at *Kongespeilet* har en enhet og en komplisert, men ganske gjennomtenkt komposisjon som gjør det lite rimelig å tenke seg at siste del utgjør et senere tillegg og er skrevet av en annen forfatter.¹⁴

Konklusjon

Jeg finner altså ingen grunn til å fravike den konklusjonen Hoffmann og jeg kom frem til i 1973–74. Det kan ikke herske noen rimelig tvil om at de felles tekstene er blitt til i *Kongespeilet* og lånt derfra av forfatteren av *Stjórn*. Dette har mest sannsynlig skjedd ved at forfatteren av *Stjórn* har ekserpert bibelsk materiale fra de relevante delene av *Kongespeilet*, uten på noen dypere måte å sette seg inn i verket som helhet. Det er derfor liten grunn til å tro at de to verkene har samme forfatter, heller ikke at de to forfatterne har hørt til samme miljø. Derimot er det sannsynlig at bruken av *Kongespeilet* i *Stjórn* har skjedd på initiativ av den norske kongen eller for å tekkes ham.

Forkortelser og litteratur

- Astås, Reidar (1987), "Om bibelbruk i Kongespeilet", *Arkiv for nordisk filologi* 102:171–96.
- Bagge, Sverre (1974), "Forholdet mellom Kongespeilet og Stjórn", *Arkiv for nordisk filologi* 89:163–202.
- (1979), *Den politiske ideologi i Kongespeilet*, Bergen.
- (1987), *The Political Thought of The King's Mirror*, Odense.
- Hoffmann, Dietrich (1973), "Die Königsspiegel-Zitate in der Stjórn", *Skandinavistik* 3:1–40.
- Kgs.* = *Konungs skuggsiá*, utg. L. Holm-Olsen, Oslo 1945.
- Kirby, Ian (1980), *Biblical Quotation in Old Icelandic-Norwegian Literature*, II, Reykjavík.
- (1986), *Bible Translation in Old Norse*, Genève.
- Kirn, Paul (1955), *Das Bild des Menschen in der Geschichtsschreibung von Polybios bis Ranke*, Göttingen.
- Lönroth, Lars (1965), "Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning – en komparativ studie", *Acta Philologica Scandinavica* 27:68–117.
- Stj.* = *Stjórn*, utg. C. Unger, Chra. 1862.

¹⁴ Bagge 1987:218. Jeg håper å kunne utdype mine konklusjoner i en senere artikkel.